

folklor/edebiyat

halkbilim • etnoloji • antropoloji • müzikoloji • tarih • edebiyat

ÜÇ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

ISSN 1300-7491

CİLT: VII SAYI: XXVI 2001/3

Sahibi

Ürün Basın Yayın Turizm Tic. Ltd. Şti.

Genel Yayın Yönetmeni
Metin Turan

Sorumlu Yazışleri Müdürü
Dr. Faruk Güçlü

Akademik Danışma ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. İlhan Başgöz, Prof. Dr. Hasan Özdemir, Prof. Dr. Fuat Bozkurt
Prof. Dr. İlhan Tomanbay, Prof. Dr. Metin Karadağ, Prof. Dr. Haşım Karpuz
Doç. Dr. Asker Kartarı, Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, Doç. Dr. Erman Artun
Yrd. Doç. Dr. Muhsine Helimoğlu Yavuz, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı
Dr. Şükrü Günbulut

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

Hatay Sokak 9/19, 06410 Kızılay-Ankara
Tel:(312) 425 39 20 Fax: (312) 417 57 23

E-mail: folklorededebiyat@ixir.com

Abone Koşulları

Yurtiçi Yıllık (Postalama ücreti dahil): 30.000.000.-TL
(Öğrenci ve öğretim üyelerine %50 indirimlidir.)

Avrupa İçin Sayısı: 25 DM
Yıllık Abone Bedeli: 125 DM
Amerika İçin Sayısı: 25\$
Yıllık Abone Bedeli: 100\$

Abone bedelinin Metin Turan adına 104233 numaralı posta çeki hesabına ya da Halk Bankası Meşrutiyet Şubesi'ndeki 15528 numaralı hesaba yatırılarak, dekontun adresimize gönderilmesi gereklidir. (Abonelerimiz yıl içindeki fiyat artışlarından etkilenmezler.)

Folklor/Edebiyat'ta yayımlanan yazılar
Indiana University-MLA Folklore Bibliography içinde kaydedilmektedir.

Dizgi ve Ofset Hazırlık

Ürün Ltd. Şti.

Tel: (312) 425 39 20 Fax: (312) 417 57 23

Baskı&Cilt: Başkent Matbaası, Ankara

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BİR BATTAL GAZİ ROMANI*

MUHARREM KAYA**

Osmanlı'nın Avrupa karşısında askerî alanda üstünlüğü yitirmesinden sonra başlayan Batılılaşma çabaları, Türkiye Cumhuriyeti'nun kurulmasıyla artık geri dönülemez bir hâl almıştır. Özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde hem devlet kurumlarının yapılanması uygulamaları hem de Doğulu zihniyetin değiştirilmesi tartışmaları Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin oluşumunda belirleyici rol oynamıştır.

Osmanlı'dan beri başlayan Batılılaşma hareketleri bilhassa teknolojinin alınması noktasında yoğunlaşmışken Atatürk'ün yönlendirmesiyle "hayat görüşü ve davranışındaki" değişiklikle tam bir çağdaşlaşma yoluna girmiştir.¹

Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak yapılan devrimleri kısaca belirtirsek bu zihniyet değişikliğinin temelleri de ortaya çıkar.

1922'de saltanat kaldırılır, 1924'te halifelik, şer'î mahkemeler, şeyhülislâmlık kaldırılır ve medreseler kapatılır, 1925'te tarikatler yasaklanır, şapka yasası, Miladî takvim kabul edilir, 1926'da yurttaşlara kadın erkek eşitliği temelindeki Türk Medenî Kanunu kabul edilir, 1928'de Lâtin rakamları ve alfabesi alınır, İslâmiyet'in devlet dini olması Anayasa'dan çıkarılır, 1931'de metrik sistem alınır, 1934'te kadınlara siyasî haklar tanınır.

Görüldüğü üzere bu devrimlerin temelinde batılılaşmak, dini devlet işlerinden ayırmak, devletin dayandığı meşru zemini hanedandan halka geçirmek vardır.

* Mimar Sinan Üniversitesi'nce düzenlenen Sanat ve İnanç Sempozyumu'nda, "Kozanoğlu'nun Battal Gazi Romanı Çerçevesinde Cumhuriyet Döneminde Yönetim, İnanç, Sanat Bağlantısı" başlığıyla 13 Kasım 2000 tarihinde sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

** Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

1 Halil İnalçık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1992, s. 620.

Devletin temel dayanağının halk olduğu bir rejimde idarecilerin halkın kültürüne ve tarihine kayıtsız kalması da düşünülemez. Ayrıca Tanzimat döneminin sonuna doğru başlayıp Meşrutiyet ve Millî Mücadele döneminde iyice güçlenen Türk milliyetçiliği, idarenin halka doğru hareketini özellikle kültür alanında beslemiştir.

Cumhuriyet'ten önce kurulan Türk Derneği (1908-1912), Türk Yurdu Cemiyeti (1911-1912), Türk Ocakları (1912-1931) siyasî çalışmalarının yanında halk bilimi araştırmaları da yapmışlardır. *Türk Yurdu* (1911-1931 / 1954-1967), *Türk Derneği Dergisi* (1908-1912), *Genç Kalemler* (1911-1912), *Halka Doğru* (1913) dergilerinde Türk kültürü, Türkçe ve Orta Asya'daki Türk kökenli halklar üzerine yazılar yayımlandı. Cumhuriyet'ten sonra kurulan Türk Halk Bilgisi Derneği (1927) devlet kurumlarına bağlı olmadan halk bilimi alanında çalışmalar yapmıştır. 1932 yılından sonra da bu dernek Halkevlerinin bir şubesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 1928'de Lâtin alfabesinin kabulünden sonra, dil alanındaki devrimleri desteklemek için 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (daha sonraki adı Türk Dil Kurumu) kurulur. Daha ilk toplantıda da Türk dilinin köklerinin araştırılması için çalışmalar başlatılmıştır. 1932'de Halkevlerinin kurulması ile halk kültürü araştırmalarında yoğun ve üretken bir çalışma dönemi başlar. Derlemeler yapılır, çeşitli halkevi dergileri ile bunlar yazıya dökülür, yayınlanmayanlar da arşivlenir.²

Türkçü bir özelliğe sahip Millî Edebiyat (1911-1923) döneminden sonra Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Anadoluçuluk hareketi kendisini gösterir. Halk edebiyatının, edebiyatımızın ana kaynağı olması gerektiğini ileri süren düşünce yaygınlık kazanır. Beş Hececiler de (Enis Behiç Koryürek, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç), bu dönemin ön plana çıkan şairleri olarak dikkati çekerler.

Kurulan millî devlete, millî bir benlik kazandırmak için Atatürk, özellikle tarih ve dil alanındaki çalışmaları yönlendirmiştir. Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, Osmanlı'dan önceki Türklerin tarihine yönelmiş; medeniyetin beşiğinin Orta Asya olduğu, buradan göç eden Türkler aracılığıyla medeniyetin dünyaya yayıldığı, Anadolu'da bilinen ilk yerleşik toplum olan Hititlerin de bu göçle gelen Türkler olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır.³ 1928'deki alfabe değişikliği 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması, bir yönüyle halkın kolay okuyup yazabileceği ve anlayabileceği bir Türkçe ihtiyacını karşılamaya yönelik-

2 Arzu Öztürkmen, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41-67; Nail Tan, *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler*, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1985, s. 24-45.

3 Azmi Süslü, "Türk Tarihçiliği ve Atatürk", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, 1. Cilt, 3-6 Ekim 1995, Gazi Mağusa, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s. 338.

tir. Ayrıca Türk dilinin eski bir dil olduğunun ve diğer dillere kaynaklık ettiğinin ileri sürüldüğü Güneş-Dil Teorisi ile Atatürk, Türk milletine manevî bir güç vermek istemiştir.⁴

Din alanında da İslâmiyet'in yerine millî bir Türk dinini öneren bir kitap bile yayınlanır. Tek kişinin önerisi olarak ortaya çıkan bu eser, 1934 yılında A. İbrahim tarafından *Millî Din Duygusu ve Öz Türk Dini* başlığıyla yayınlanır. Bilimle çatışmama, ahlâk, fazilet ve müzik bu dinin temellerini oluşturur. Fakat güçlü bir tepkiye yol açan bu eser toplatılmış, büyük ihtimalle imha edilmiştir.⁵

Halka yönelik kültür devriminin bu araştırıcı, tez ileri sürücü faaliyetlerinin yanında Cumhuriyet'in ilkelerinin, halkın edebiyatı aracılığıyla halka anlatılması düşüncesi de oluşur. 1936'da Matbuat Umum Müdürlüğü, Cumhuriyet'in temel değerlerinin halka daha iyi anlatılabilmesi için halk edebiyatının temel eserleri olan halk hikâyeleri, destanlar, masallar ve fıkraların devletin politikalarına göre tekrar yazılmasını isteyen bir yazı yayımlar. Burada özellikle şu iki madde önemlidir:

“1. Halk kitaplarının kahramanlarını halk seviyor. Bu kahramanlar aynen bırakılsın; yalnız bunlar, rejimin ruhuna uygun, yüksek mânalı, yeni vakalar içinde gösterilsin. Böylece halka, sevdiği kitaplar vasıtasıyla telkin etme imkânı hazırlansın. Nasıl ki Miki-Maus tipi daima aynı kalmakla beraber, her filmde ayrı bir mevzuun , ayrı bir muhitin kahramanı oluyorsa, yukarıda adları geçen ve halkın gayet iyi tanıdığı tipleri yepyeni mevzular içinde kullanmak ve böylelikle halkın alışık olduğu kahramanları yeni Türk inkılâp ve medeniyet gayelerine uygun telkinler yapan maceralar içinde yaşatmak istiyoruz.

2. Bu esasa göre ilk olarak şu kitaplar hazırlanacaktır: Âşık Garip, Köroğlu, Ferhad ile Şirin, Leylâ ile Mecnun, Yedi Âlimler, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Şahmaran, Kerem ile Aslı, Nasrettin Hoca.”⁶

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bu teklifini değerlendiren, bu çalışmaların başarılı veya başarısız, yararlı veya yararsız olup olmayacağı konusunda düşüncelerini ileri süren Peyami Safa'dan, Nurullah Ataç'a, Hüseyin Câhit Yalçın'dan Behçet Kemal Çağlar'a kadar pek çok yazar çıkmıştır.

Halk anlatılarını yazıya geçiren Muharrem Zeki Korgunal, S. Tefvik Zorluoğlu, Selami Münir Yurdatap, Daniş Remzi Korok, Vasfi Mahir Kocatürk

4 Zeynep Korkmaz, “Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler”, *Türk Dili Üzerine Ara_tırmalar*, 1. Cilt, Türk Dil Kurum Yayını, Ankara, 1995, s. 779-783.

5 Turgut Akpınar, “İslâmiyet Yerine Millî Bir Dini Öneren Bir Yazar: A. İbrahim”, *Türkler'in Din ve Hukuk Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 26-32.

6 Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 167; Boratav'ın kaynağı ise Faruk Rıza Güllüoğlu, *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, 1937, s. 56-57.

gibi yazarlar, hurafeleri çıkarmak, dinî unsurları azaltmak, kahramanın olumlu özelliklerine yoğunlaşmak şeklinde değişiklikler yaptılar.⁷

Halk anlatılarından hareketle tarihî macera romanı yazarlar da vardır." Bunlardan birisi olan Aptullah Ziya Kozanoğlu, bunları yazmaktaki amacını bir romanının girişinde şöyle belirtir: "Amacım Türk çocuklarının kalbinde kendisine adımızı, dilimizi, bayrağımızı, varlığımızı borçlu olduğumuz bir Türk kahramanının hayalini canlandırmak, kendilerine güvenmelerini, atalarıyla övünmelerini, kendilerini başarıcı görmelerini sağlamaktır." *Battal Gazi Destanı* adıyla yayınlanan bu romandaki amaç da aynıdır.

Bu romandaki olay örgüsü, Bizans imparatoru Leon'un başına ödül koyduğu Battal'ın İstanbul'a papaz kılığında gizlice girmesi; Battal'ın bir türlü aklından çıkartamadığı, imparatorun kızı Elenora'yla buluşmaya giderken baskına uğramaları ve arkadaşı Ahmet Turanî'nin yakalanması; onu zindandan kurtarmaya çalışırken Battal'ın da yakayı ele vermesi; daha sonra ikisini Elenora'nın kurtarması; durumun farkına varan Leon'un Elenora'yı bir yem olarak kullanıp Kız Kulesi'ne kapatması; Battal'ın önce kızı kurtarıp sonra da yarışlarda isyan çıkarılacağını öğrenen imparatoru kilisede öldürmesi; İstanbul'da bulunduğu sürece Battal'a yardım eden Mihal'in tahta geçirilmesi ve Battal'ın Elenora ile İstanbul'dan ayrılması üzerine kuruludur. Olaylar dizisine tam bir yakalanma-kurtulma, hainlik-intikam karşıtlığı hakimdir. Merak unsurunun canlı tutulması başarılı bir tarihî macera romanı kurgusunun oluşmasını sağlamıştır. Fakat roman şahıslarının düz tipler olarak gösterilmesi, anlatıcının metne müdahaleleri, romanın olumsuz özellikleri arasındadır.

İkili karşıtlıklar, romandaki olay örgüsü kadar şahıs kadrosu için de geçerlidir. İyi tarafta Battal Gazi, Ahmet Turanî, Elenora, Mihal, casus Mihengi Hindû ve genel olarak Türkler, kötü tarafta ise imparator Leon, muhafız alayı komutanı Kara Yorgi, Abdüsselam ve genel olarak Bizanslılar yer alır. Battal Gazi'nin yanında yer alan Ahmet Turanî, Elenora, ona sonuna kadar sadıktırlar. Hiçbir zorluk karşısında hainlik yapmazlar, Battal'ı yarı yolda bırakmazlar. Fakat Battal'ın düşmanı olan Leon, Kara Yorgi, onu ele geçirebilmek için çeşitli hilelere başvururlar, sözlerini tutmazlar. Çıkarlarına göre hareket ederler. Hristiyan din adamları da aynı şekilde davranırlar. Bizanslılar son derece korkaktırlar. Zaten Bizans hakkında roman anlatıcısının genel düşüncesi de şudur: "İşte 300 yılında

7 Boratav, a.g.e., s. 161.

8 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Muharrem Kaya, *Romanlarımızda Türk Destanlarının Devamı*, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999, 290 s.

9 Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Gültekin*, Atlas Kitabevi, 16. bs., İst., 1981, s. 5.

kurulan 1600 yıllık Bizans İmparatorluğu, böyle bir köleler, ahlâksızlar, dalkavuklar imparatorluğu idi.”¹⁰

İdeal kahraman olarak Battal Gazi, romanda yine kahramanın kendi ağzından okuyucuya tanıtılır: “Onlardan çok kuvvetli, onlardan çok cesur, onlardan çok erkek olduğumu [biliyorum]. Bu içinde yalan, riyâ, kancıklık kaynayan şehirde kardeşin kardeşi, oğulun babayı, sevgilinin âşığını, karının kocasını aldattığı bu kahpe şehirde tek erkek olarak dolaşacağım. Vay karşıma çıkmak isteyecek olan karı kılıklı, kancık köpek ruhlu Bizans erkeklerine. Sevdiği adamı sevmediği adamla aldatmağı bir sanat sayan nankör Bizans kızlarının benden çekecekleri var.”¹¹

Battal, romanda uzun boylu, güzel yüzlü, gür sesli, kuvvetli, mert, sözüne ve dostuna sadık, kutsal dört kitabı bilen, zeki, silahşor birisidir. Battalnâmelerdeki destan kahramanı Battal Gazi de aynı özellikleri taşır. Destanlarda bunların yanında seyyitliği, kâfirleri öldürmeden önce Islâm’a davet etmesi ve keramet göstermesi üzerinde de durulur. Fakat daha gerçekçi bir anlatım kurmak isteyen yazar, hastaları çabucak iyileştiren, yapılan büyüleri bozan destan kahramanı Battal Gazi’nin bu özelliklerine¹² romanda yer vermez. Romanın sonunda Battal Gazi, arkadaşları tarafından liderliğe seçilmeyince imparatorluğu Mihaî’e verir ve Bizans’ı terkeder. Romanda, Battal, seçimle başa gelmeyi ister. Battal, seçimle yönetici olmayınca bu meşruiyetini kaybedeceğini düşünecek kadar demokratiktir.

Ayrıca yazar, Battal’ı laik bir din anlayışının savunucusu olarak göstermek ister; bunu da romanda Battal’ın arkadaşı Ahmet Turanî’nin ağzından verir: “Sen yeni bir mezhep kuracaksın. Yeni bir din değil. Diğer dinlere düşman olmayacak, Allah’ı; yalnız kilise veya camide para ile gösterilen papazların ve hocaların malı olmaktan çıkaracaksın. Allah insanların kalbinde yaşayan bir iman olacak. Yahudilerin dininde olduğu gibi Allah ile pazarlık da yok, cennete girmek için dua etmek, Havraya girmek, namaz kılmak, oruç tutmak zorunda değilsin, Allah’ı andığın, var olduğunu bildiğin, düşündüğün, kalbinde duyduğun an nerede ve ne durumda olursan ol dinine olan borçların ödenmiştir. Allah’ın hiçbir nimeti (Hakkından fazlasını almamak şartıyla) haram değildir. Şarap içmek, sevmek ve sevilme gibi... Cehennem diye korkunç bir yer yok. Yalnız affedilinceye kadar affedici olacaktır. İntikam alıcı ve ceza verici değil. Bir çınar ağacı dikeceksin bir de taş, işte namazgâhın. Kilise, cami, tekke, mescit, manastır, papaz, imam, hoca, hacı yok, bu çınarın altında Allah’ınla baş başa içinden inanarak gösterişe girecek

10 Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Battal Gazi Destanı*, Atlas Kitabevi, 8. baskı, İstanbul, 1965, s. 9.

11 Kozanoğlu, a.g.e., s. 15.

12 Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 57-86.

kadar küçülmeden tek başına anlaşabileceksin.”¹³

Kozanoğlu, kitabın başındaki notta¹⁴ “Malatyalı Cafer Battal Gazi”yi “Bektaşilik mezhebi”nin kurucusu olarak gösterir. Halbuki Selçuklular devrinden itibaren Anadolu’da heterodoks zümreler (önce Kalenderîler sonra da Bektaşîler ve Alevîler) tarafından, ata kültü çerçevesinde yüceltilmiştir.¹⁵

Yazar, kendi, laik bir din ve yönetim anlayışını tarihî gerçeklere uydurarak işlemiştir. Tanrı konumundaki bakış açısına sahip roman anlatıcısı, Bizans’taki yönetim ve toplum yapısını anlatırken şunların üzerinde durur: “Din teşkilâtlanmış, her şehirde İstanbul’daki Patriğe bağlı manastırları köylere kol salan küçük kiliseleri ile birbirlerine ekli bir zincir gibi bütün memlekette tek kara kuvvet haline gelmiştir. Bütün memlekete kol salan ve bir iman kuvveti olarak kullanılması gereken bu hayırlı kuvveti imparatorlar “Allahın vekili” Padişahlar “Müslümanların Halifesi” namı altında politikaya alet edince doğuya vergi özel bir baskı rejimi doğu vermişti. Bir zümre saltanatına dayanarak zamanla hem Ortodoksluğu, hem Müslümanlığı yobazlar elinde bir Kara Kuvvet biçimine sokarak birbirlerinin din adına kanlarını içmelerini sağladı.”¹⁶ Dinin politikaya alet edilmesi üzerinde duran bu bölümler, Cumhuriyet’in temelindeki laiklik ilkesinin ne denli önemli olduğunu vurgulamak için yazılmış gibidir.

Yazara göre Bizans’ın yönetim anlayışı ve toplum yapısı Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Yine romandaki anlatıcı şunları anlatır: “Fakat bu kendi eliyle yükselttiği insan oğullarını yeryüzünde Allahın vekili, hattâ oğlu sayan Hıristiyanlık ondan imrenip Allah’ın gölgesi saydığı padişah ve Sultanlara tapan müslümanlık yüzyıllar boyu yeni model köle insanlar yaratacaktı. Bizans’lı adı altında İstanbul’da Rumca konuşan dini politikaya alet etmiş bir grup, orduda Ermenice konuşan silâhi politikaya alet etmiş ayrı bir grup, Anadolu’da da Türkçe konuşan toprakla kavrulmuş diğer bir grup vardı. Lâtin Roma çoktan ortadan kalkmıştı. Şimdiki imparator da, kendinden önceki komutanı öldürüp yerine geçtiği için sarayında ordu dili olan Ermenice ile konuşur, kilisede Lâtince dua eder, çarşıda yerlere kadar eğilip kendisini uğurlıyan tebaasına Rumca küfür ederdi.

Bizans İmparatorluğu İsa’nın doğumundan 300 yıl sonra kurulmuştu. Ama tarihlerin yazdığı gibi başından birçok Rum, Ermeni, Lâtin, hattâ Türk imparatorlar geçmesine rağmen Fatih Mehmed’in İstanbul’u aldığı 1453 yılında da sonu gelmemiş, sadece İmparatorluğun başına bir Türk sülâle geçmişti.”¹⁷

Bir imparatorluk olan Bizans’a ve onun devamı olarak gösterilen Osmanlı’ya karşı yapılan bu tek bir dil ve tek bir hakim millet olmaması vurgusu, aslında Cumhuriyet’in temelindeki milliyetçi bakışın izini taşır. Halbuki bir imparatorlukla millî bir devlet arasında çok büyük fark vardır. Yazar, kendi döneminin

13 Kozanoğlu, a.g.e., s. 80.

14 Kozanoğlu, a.g.e., s. 4.

15 Ahmet Yaşar Ocak, “Battal Gazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, s. 205.

16 Kozanoğlu, a.g.e., s. 79.

17 Kozanoğlu, a.g.e., s. 9.

gözlüğüyle yargılarda bulunmaktadır. Yazar, aynı satırların devamında bu durumu daha da açık hâle getirir:

“Aynı köle, aynı bir tek insana tapmak ruhu yeni Bizans’ta da yaşadı. Yeni Bizans İmparatoru (İklim-i Rum) Sultanı da Türkçe konuştu. Arapça dua etti, Acem diliyle şiir yazdı. Rum diliyle sevişti, Ermenice küfür etti. Padişahın Rum, Ermeni, Acem, Arnavut köleleri o geçerken Allah geliyormuş gibi secde edip yerleri öptüler. Eğilmeyen Türk halkı Anadolu’ya çekildi.”¹⁸

Yazarın Osmanlı’yı Bizans’a bağlayarak tamamen mahkum etmesi Cumhuriyet’in ilk dönemindeki anlayışa uygun düşer. Bilindiği gibi o dönemde, Osmanlı’ya yönelik “redd-i miras” tavrı bir hayli yaygındır. Divan edebiyatı bile öncelikle Osmanlı’nın bir simgesi olduğu, ayrıca millî olmadığı için reddedilir.¹⁹Hatta, Ahmet Hamdi Tanpınar, 1930’da Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi’nde divan edebiyatının lise ders kitaplarından çıkarılmasını teklif etmiştir.²⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, divan edebiyatına yönelik bu olumsuz tepkilerin toplamı sayılabilecek *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabı yayımlar (1945). Tanpınar’ın ve Gölpınarlı’nın bu tavırları daha sonraki çalışmaları ile bir anlamda tekzip edilmiştir. Fakat dönemin anlayışına, eski kültürü iyi bilen bu yazarların bile katılması, yönetimin kültür politikasının ne kadar güçlü olduğunu gösterir.

Cumhuriyet döneminde, batılılaşma çerçevesinde açılan sanat kurumları, devletin kültüre müdahalesinin, hatta devlet eliyle batılı bir kültür oluşturma çabalarının göstergeleridir. Bu dönemde, ayrıca Atatürk’ün yönlendirmesiyle yazılan eserler de vardır. Mesela Öz Soy Atatürk’ün isteğiyle 1934’te yazılır ve İran şahının da huzurunda sahnelenir. Yine Atatürk’ün isteği ve düzeltmeleriyle *Bayönder* yazılır. Münir Hayri Egeli bunu eserin başında şöyle belirtir: “Mevzuda vak’a hemen hemen Ebedî Şefin hayatının sembolleşmesinden ibaretti. Bir fırtınalı günde eşini kaybeden Şef, varını, yoğunu arkadaşlarına dağıttıktan ve idealini gençliğe emanet ettikten sonra ebediyete karışacaktı. Gençlik “Türk medeniyetini dünya medeniyetinin üstüne çıkardığını” haykırırken piyes bitecekti.”²¹ Atatürk’ün eserlere müdahalesi bu kadarla sınırlı değildir: “Bayönder, Atatürk’ün üzerinde meşgul olduğu ilk tiyatro eseri değildi. Daha evvel Akagündüz’ün bir piyesine bir cümle ilâve ettiğini ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Akın”ı ile yakından alâkadar olduğunu biliyorum. Behçet Kâmil’in “Tünübuk”u ile de meşgul olmuşlardı. Benim de “Bayönder”den başka daha üç piyesimin üzerinde çok kıymetli notları, irşatları ve tashihleri vardır.”²²

Ayrıca Reşat Nuri Güntekin’den yobaz din adamlarını ve tekkelerdeki bozul-

18 Kozanoğlu, a.g.e., s. 9.

19 Mehmet Kahraman, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 48; Betül Özcelebi, *Cumhuriyet Döneminde Ebedî Eleştiri 1923-1938*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 67-71.

20 Ömer Faruk Akün, “Ahmet Hamdi Tanpınar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, C. XII/6, 1962, s. 9.

21 Münir Hayri Egeli, *Bayönder*, 1 Akt, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İst., 1934, s. 11.

22 Egeli, a.g.e., s. 12.

muşluğu anlatan bir roman yazması istenmiş, böylelikle *Yeşil Gece* yazılmıştır.²³ Reşat Nuri'nin *Çalığışu* romanı ise 1922'deki ilk baskısı ile 1939'daki altıncı baskısı arasında Osmanlı'yla ve dinle ilgili unsurlar açısından değişikliğe uğratılmıştır.²⁴

Pertev Naili Boratav, geçmiş kültürümüzün değerlerine önyargılı bakılmasını belirterek, böyle bir anlayışın halk edebiyatı ürünlerine karşı tabu yarattığını ileri sürer. Bunun bir örneğini de şöyle anlatır: "Bir 'Maarif Şurası'nda hatırlarım, çocuk kitapları üstüne tartışılırken, 'Masalarda padişahın söz edilmesi, çocukların cumhuriyet düzenine olan bağlarını gevşetebilir; padişahsız, şehzadesiz masallar yazılmalı çocuklar için' biçiminde düşünceler ortaya atılmıştı."²⁵

Bunlar sadece bilinen örneklerdir. Bunların dışında sanatın diğer alanlarıyla ilgili çeşitli yönlendirmeler de olmuştur. Özellikle güzel sanatlar, müzik ve mimariye de bu açıdan bakılmalıdır.

Halk edebiyatının ideolojik açıdan kullanılması sadece Türkiye'ye has bir uygulama da değildir. Halkbiliminin yirminci yüzyılda ideolojik açıdan kullanılması on dokuzuncu yüzyıl romantik milliyetçiliğine kadar dayanır. Almanya'da, Norveç'te, Finlandiya'da, Sırbistan'da, İrlanda'da millî gururun uyarılması amacıyla başlayan araştırmalar, özellikle Nazi Almanya'sında ve Sovyet Birliği'nde halk kitlelerini etkilemek amacıyla kullanılmıştır.²⁶ Mesela, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Sovyetler Birliği'nde yiğitlik ve vatanseverlik duygularını anlatan şiirler derlenir ve cephede savaşanlara yollanır. Fakat savaş bittikten sonra Manas, Dede Korkut Kitabı, Köroğlu gibi eserler "katillerin ve haydutların türküleri ve Marksizmle Leninizmin düşmanı ulusçuluğun zehirli kaynağı" sayılır.²⁷

Sanatta, edebiyatta yönlendirme sadece Cumhuriyet döneminde yapılmıştır diye bakılmamalıdır. Günümüzde bunların daha örtük yapıldığı da yazılı ve görüntülü basında gündeme gelmektedir. Fakat ele aldığımız romanın yazıldığı dönem itibarıyla bakıldığında halk edebiyatından ideolojik amaçla yararlanma, bu edebiyatın zararına olmuştur. Yeniden kaleme alınan halk hikâyeleri, destanlar okuyucudan gerekli ilgiyi görmemiştir. Sonuçta halk edebiyatı da belirli toplumsal şartların ürünüdür. Bu şartlar ortadan kalktığında ya da farklı düşüncelerle bunlar yeniden yazıldığında o topluma hitap etmekten uzaklaşır. ❀

23 Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 313.

24 N. Ahmet Özalp, "Edebiyatı Dirijizm: Çalığışu Operasyonu I-II", *Kağgar*, sayı: 10-11, Temmuz-Ağustos 1999, s. 29-36, 10-23.

25 Pertev N. Boratav, Abidin Dino, Güzin Dino, Ferit Edgü, Anouar Abdel-Malek, *Kültür Emperyalizmi*, Ataç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1967, s. 36.

26 Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 165-170.

27 İlhan Başgöz, "Avrupa Fikir Tarihinde Halkbilim", Mark Azadovski, *Sibirya'dan Bir Masal Anası*, girişi yazan ve çeviren: İlhan Başgöz, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1992, s. 19-21.